Michael Burawoy halálának első évfordulójára

Bekker Balázs
ELTE TáTK Szociológiai Doktori Iskola
bekker.balazs@gmail.com

Csányi Gergely
ELTE TáTK Társadalomkutatások Módszertana Tanszék
csanyi.gergely@tatk.elte.hu

2025 szomorú év volt a kritikai munkakutatások történetében. Az év elején Michael Burawoy, az év végén Keith Hart hagyott itt minket. Hart munkásságával egy későbbi, az informalitás témakörének szentelt számunkban foglalkozunk majd bővebben; most, a folyóirat indulásakor a szerkesztőség néhány szociológus tagja Michael Burawoy halálának első évfordulójáról emlékezik meg. Társadalomelmélettel (is) foglalkozó folyóiratot indítani úgy, hogy a talán utolsó világhírű marxista szociológus már nincs közöttünk, azt is jelenti: ez a folyóirat szegényebb korszakban kezdi meg működését.

Ugyanakkor Burawoy az itthon alig ismert világhírű szociológusok közé tartozik. Neve leggyakrabban azért kerül elő a magyar szociológiaképzésekben, mert Earl Babbie (2003 [2001], p. 329) ma is használt módszertankönyvében megemlíti a Burawoy nevéhez kötődő módszert, a kiterjesztett esettanulmányt – de elméleti keretéből kiszakítva, azt kiüresítve. Hiába végzett Burawoy nagyszabású terepkutatást Magyarországon, és hiába írt Lukács Jánossal közösen (Burawoy & Lukács, 1994) nagy jelentőségű – magyar nyelvre máig le nem fordított – könyvet a magyar szocializmus utolsó éveiről: ugyanúgy áldozatul esett az amerikai polgári szociológiatörténeti kánon importálásának, mint egyik legtöbbet idézett szerzője, a szintén Magyarországhoz kötődő Polányi Károly.

Itthon tehát kevesekre hatott a munkássága – rájuk viszont annál erősebben. Amikor a 2008-as válság utáni gazdasági-társadalmi turbulencia közepette megalakult a Helyzet Műhely – az a baloldali társadalomtudományi műhely, melynek tagjai a *Ciklus* szerkesztőségének csaknem felét adják –, alapítói angol névként a *Working Group for Public Sociology „Helyzet"* alakot választották. A *public sociology* – közszociológia – kifejezést tehát Burawoytól kölcsönözték, jelezve, hogy szakítani kívánnak a hazai polgári-akadémiai hagyománnyal, és hogy a szociológiát csak Burawoy programjának keretében érdemes művelni. De milyen Burawoy szociológiája? Kritikai-marxista, dialektikus, globális léptékű és közérdekű.

Kritikai-marxista. Burawoy kreatív, formabontó gondolkodását jól példázza, hogy nem marxista szociológiáról, hanem *szociológiai marxizmusról* ír (Burawoy, 2026 [2013], pp. 188–191). Ez a szociológia és a politika kapcsolatának egészen újszerű megközelítését jelenti. Burawoy számára nem az a kérdés, hogy a szociológiába – mint a liberális ideológia intellektuális kiegészítéseként létrejött hagyományba – hogyan lehet marxizmust csempészni. Ehelyett az a kérdése, hogy a polgári szociológia módszertanát és elméletét miként használhatjuk fel arra, hogy megértsük az alulról építkező rendszerellenes, prefiguratív kezdeményezéseket – amelyeket ő a társadalom önvédelmi reakciójának harmadik hullámaként azonosít –, és elősegítsük az összekapcsolódásukat és felskálázásukat.

Dialektikus. Burawoy számára a marxizmus élő hagyomány, nem megmerevedett dogma. Ez a megközelítés az úgynevezett nyitott marxizmus *(open marxism)* irányzatokhoz közelíti őt (ld. pl. Memos, 2025). Ez a „nyitottság" sokkal többet jelent, mint egy egyszerű jó tanács arról, hogy óvakodjunk a dogmatizmustól. Abból – az egyébként Lukács Györgynél (1971 [1922]) is kifejtett – gondolatból indul ki, hogy a marxizmus maga is a társadalmi dialektika terméke. Burawoynál – itt tér el Lukácstól – a marxizmus különböző formái a polányi értelemben (Polányi, 2025 [1944]) vett piacosodásra adott társadalmi ellenmozgás termékei. Minden új kihívás a marxizmus más-más formáit követeli meg és más formáit is kell, hogy megidézzék. A piacosítás jelenleg két formában a legerősebb: a környezeti erőforrásoknak az ökológiai katasztrófához vezető piacosítása és a tudás áruvá tétele; az ezekre adott válasz a marxizmus harmadik hulláma, a szociológiai marxizmus. Felfogása abban az értelemben is dialektikus, hogy sem az empirikus terepmunkát nem rendelte alá az elméletnek, sem az elméletet a mechanikus adatgyűjtésnek. Távol állt tőle mind a karosszékszociológia, mind a pozitivista értéksemleges empirizmus. Az elmélet és a terepen tapasztaltak közötti ellentmondás az, ami élővé teszi az elméletalkotást és a terepmunkát egyaránt, ezáltal nemcsak a szociológiát, de a szociológiai marxizmust is.

Globális léptékű. Burawoy megközelítése abban az értelemben is dialektikus volt, hogy a globális és a helyi folyamatokat egymással való ellentmondásos összekapcsolódásukban elemezte. Akár zambiai rézbányában (Burawoy, 1972), akár (késő) szocialista kelet-európai gyárakban végzett terepmunkát, elemzésének fókuszában mindig az állt, hogy a globális strukturális dinamikák hogyan gyűrűznek be a terepre, vagy éppen a terep hogyan áll ellen ezeknek, hogyan transzformálja a helyi szinten ezeket a dinamikákat, mindezek pedig hogyan válnak maguk is egy globális folyamat részévé.

Közérdekű. Burawoy talán legismertebb fogalma – a kiterjesztett esettanulmány után – a „közszociológia" (Burawoy, 2006 [2004]). E fogalmat még itthon is viszonylag jól ismerik, mert a *Replika* folyóirat 2006-ban lapszámot szentelt a közszociológia koncepciója körüli vitának, és közreadta az egyébként megdöbbentően kevés magyar nyelvű

Burawoy-fordítás egyikét. Burawoy egész pontosan az úgynevezett organikus közszociológiák erősítését szorgalmazta. Mint írja: „a munkásmozgalmakkal, a szomszédsági kapcsolatokkal, a vallási közösségekkel, a bevándorlási vagy emberi jogokat követelő csoportokkal és szervezetekkel foglalkozó [szociológiát]. Az organikus közszociológiát művelő szociológus és valamely közösség között párbeszéd folyik, kölcsönös tanulási folyamat zajlik" (uo., p. 39). Burawoy nem gondolta, hogy ez a program helyettesíthetné a professzionális szociológiát vagy a szociológia közpolitikában betöltött szerepét; a világrendszer jelenlegi állapotában azonban a közszociológiát tartotta a szociológia politikailag leghatékonyabb, ugyanakkor leginkább háttérbe szorított formájának.

Elméleti megközelítései mellett módszertani munkássága is arra irányult, hogy az empirikus szociológiai kutatást globális kontextusba helyezze, és a lokális megfigyeléseket is ebbe a keretbe illessze. Zambiai, magyarországi vagy egyesült államokbeli terepmunkái során eltökélt célja volt, hogy az etnográfiai kutatások jelentős részével ellentétben megfigyelései ne csak az adott közegről tegyenek állításokat, a „kutatott közeg" ne csak adatforrás legyen, hanem a közösség tényleges gyakorlataira, mindennapi, megtörtént eseményeire, küzdelmeire, drámáira fókuszáljon, kiterjesztve azokat a globális-történeti kontextusra, mely alapján az elméletek rekonstruálhatók (Burawoy, 1998). A *kiterjesztett esettanulmány* kifejezés nem hozzá köthető: már az 1950–'60-as években megjelent a manchesteri szociális antropológiai iskola munkásságában, emellett az USA-ban több olyan etnográfiai irányzat is jelen volt, amelyek lokális megfigyelésekből globális szintű elméleti kerettel dolgoztak. Burawoy hozzájárulása az volt, hogy a módszertant „a »reflexív megértés« által az »explicit tudatosság« szintjére emelte" (uo., p. 7) – ezzel tette a kiterjesztett esettanulmányt a marxista etnográfia egyik meghatározó eszközévé.

A Burawoy-féle kiterjesztett esettanulmány megmutatta, hogy az etnográfia által megfigyelt, jelenbeli mikrofolyamatok egyszerre vizsgálhatók empirikusan és értelmezhetők a történelmi materializmus keretrendszerében. A jelen folyamatai ugyanis maguk is történelmileg meghatározott feltételek között zajlanak: nem elszigeteltek, hanem a tágabb kontextus által meghatározottak, a globális folyamatok leképeződésének és lokális újratermelésének eredményei (Burawoy, 2021). A gyárban zajló folyamatok nem csak az adott szervezet falai között értelmezhetők: a tágabb kapitalista munkaszervezés, a függőségi és a koloniális viszonyok, valamint az adott termelési rezsimeket alakító globális folyamatok meghatározzák azokat a mindennapi interakciókat, folyamatokat, amelyeket az etnográfus megfigyel. Ugyanakkor az elméletet sem merev, „ellenőrizendő" konstrukciókként kezelte. A kiterjesztett esettanulmány egyik lényegi eleme, hogy az eredeti elmélet a vele nem magyarázható anomáliák fényében – a tágabb történeti, politikai, és társadalmi összefüggéseket is figyelembe véve – újraalkotható (Burawoy, 1998).

A módszertan másik sajátossága a kutató szerepére vonatkozott. Korábban az etnográfiai hagyomány jelentős része igyekezett nem beavatkozni vagy befolyásolni a megfigyelt folyamatokba, csak rögzíteni azokat. Ezzel szemben Burawoy nyíltan vállalta pozícióját a terepen, és amellett érvelt, hogy kutatói mivoltának felfedésével nemcsak őszintébb viszonyt alakíthat ki, hanem többletinformációhoz is juthat (Burawoy, 1998, 2003).

A kiterjesztett esettanulmány mára a marxista empirikus kutatás egyik meghatározó módszerévé vált. Terepkutatásait olvasva mind inspirálódhatunk abból, hogy nem kell választanunk a nagy léptékű, elvont strukturális elemzés, valamint a mindennapi, megélt jelenségek és tapasztalatok vizsgálata között: a kettő összekapcsolható, sőt összekapcsolandó. Megtanulhatjuk tőle, hogy a lokális sosem kizárólag lokális, ha pedig a tapasztalat ellentmond az elméletnek, az nem az elmélet cáfolata, hanem lehetőség annak kiterjesztésére, újraalkotására. Burawoy fő módszertani hozzájárulása végsősoron az volt, hogy megmutatta: a tudás dialogikus úton termelődik, még ha lokálisnak tűnik is, mindig tágabb, globális kontextusba illeszkedik, termelése pedig reflexív folyamat. Ezt alapozza meg módszertanilag a kiterjesztett esettanulmány.

Burawoy azonban nemcsak a marxista terepkutatást forradalmasította: a szociológia egészének megújításához járult hozzá. Írásaiban, oktatói és közéleti tevékenységében egyaránt vallotta, hogy a tudás termelése sosem lehet a kevesek, a magasan képzettek kiváltsága, és a világ értelmezése sosem lehet pusztán a kutatók feladata, hiszen csak akkor érthetjük meg igazán, ha onnan nézzük, ahol történik. Meggyőződése szerint szociológusként az a feladatunk, hogy számot vessünk azzal: kiknek a tapasztalatai válnak tudássá, mire használjuk fel ezt a tudást, és hogyan juttatjuk vissza azokhoz, akik nap mint nap megélik és alakítják. Élete egyik utolsó interjújában kifejtette: szociológusként arra is gondolnunk kell, hogyan védjük meg magát a tudományt a rá irányuló, egyre gyakoribb és egyre magasabb szintről érkező politikai támadásoktól (Benson & Burawoy, 2025). Egész életében védelmezte és terjesztette a szociológiát, és gyakran fel is szólalt a világ azon igazságtalanságai ellen, amelyek kutatásának tárgyát képezték; legyen szó antirasszizmusról, antikapitalizmusról (Burawoy, 2006 [2004]), rendőri erőszakról és a szélsőjobboldal előretöréséről (Burawoy, 2022) vagy a palesztin népirtásról (Burawoy, 2025). Felszólalásait mindvégig azzal indokolta, hogy a szociológiának felelőssége kiállni az elnyomás és az igazságtalanság ellen.

Ahogy Melegh Attila (2025) a *Mércén* megjelent nekrológjában fogalmaz: Burawoy már nincs köztünk, de a programját ránk hagyta, a feladat adott. Érdemes Burawoyt olvasni már csak azért is, mert azon kevés szerző közé tartozik, akiket olvasva az embernek (újra) kedve támad szociológusnak lenni – és ez manapság nagy szó.

Hivatkozott irodalom

Babbie, E. (2003 [2001]). *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi.

Benson, M., & Burawoy, M. (2025). Michael Burawoy in conversation, The Sociological Review, 2025. március 25. https://thesociologicalreview.org/magazine/march-2025/michael-burawoy-in-conversation/

Burawoy, M. (1972). *The Colour of Class on the Copper Mines, from African Advancement to Zambianization*. Manchester University Press.

Burawoy, M. (1998). The extended case method. *Sociological Theory, 16*(1), 4–33. https://doi.org/10.1111/0735-2751.00040

Burawoy, M. (2003). Revisits: An outline of a theory of reflexive ethnography. *American Sociological Review, 68*(5), 645–679. https://doi.org/10.1177/000312240306800501

Burawoy, M. (2006 [2004]). Közérdekű szociológiát! *Replika,* 54–55, 35–66.

Burawoy, M. (2021). Living sociology: On being in the world one studies. *Annual Review of Sociology, 47*(1), 17–40. https://doi.org/10.1146/annurev-soc-072320-101856

Burawoy, M. (2022). The state of US sociology: From crisis to renewal. *Critical Sociology, 48*(2), 193–196. https://doi.org/10.1177/08969205211069419

Burawoy, M. (2025). Why and how should sociologists speak out on Palestine? *The Sociological Review, 73*(2), 249–260. https://doi.org/10.1177/00380261251321676

Burawoy, M. (2026 [2013]). Marxizmus Polányi után. *Ciklus*, *2*, 175–196. https://doi.org/10.64718/ciklus/2026-02-07

Burawoy, M., & Lukács, J. (1994). *The Radiant Past: Ideology and Reality in Hungary's Road to Capitalism*. University of Chicago Press.

Lukács, Gy. (1971 [1922]). *Történelem és osztálytudat.* Magvető.

Melegh, A. (2025). Halhatatlan szociológia. Michael Burawoy emlékére. *Mérce,* 2025. február 16. https://merce.hu/2025/02/16/halhatatlan-szociologia/

Memos, C. (2025). *Open Marxism. Critical Theory as Militant Enlightenment.* Bloomsbury. https://doi.org/10.5040/9781350073357

Polányi, K. (2025 [1944]). *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei.* Napvilág.